

artikel van zijn hand dat in het tijdschrift *Woord en Wereld*, dat prompt verboden werd, gepubliceerd was.¹

Het is helaas onmogelijk, de gevolgen van al deze arrestaties in de deliberaties van het Convent der Kerken nauwkeurig te volgen: na de crisis van 23 maart werd namelijk besloten, voortaan geen notulen meer te vervaardigen. In het algemeen is het evenwel onze indruk dat deze crisis althans in '41 op het beraad in het Convent meer effect gehad heeft dan men uit de beschrijvingen van Touw en Delleman zou afeiden. Immers, terwijl de bezetter juist in de zomer en herfst van '41 op tal van terreinen des levens sterker ging ingrijpen, 'vergaderde het Convent slechts zelden *in pleno* . . . De lopende zaken werden', aldus het rapport van de gereformeerde deputaten aan hun synode, 'behandeld in een kleiner comité, de contact-commissie, zodat van een gezamenlijk optreden van alle protestantse kerken naar buiten dan ook geen sprake meer was . . . De machinerie werkt langzaam; niet alle delen werken mee en de grief, tot deputaten gericht, dat zij in gewichtige zaken met haar adviezen zo laat komt, is vooral daaraan te wijten.'²

Zo werd dan ook in de maanden waarin het Joodse volksdeel door een hagel van verordeningen getroffen werd, door de samenwerkende protestantse kerkgenootschappen (trouwens ook door het Episcopaat) gezwegen. Wel was in het Convent 'overwogen om ten behoeve van de Joden, inzonderheid die naar het buitenland gevoerd waren en waaronder een schrikbarende sterfte heerste' (Mauthausen!), 'tussenbeide te komen, maar de vrees dat juist daardoor hun lot verergerd zou worden (waarom de Joden zelf verzocht hadden, dit niet te doen), weerhield hen tot dusver', aldus weer de gereformeerde deputaten.³

'Waarom de Joden zelf verzocht hadden, dit niet te doen' – welke Joden? Bepaald niet Visser en zijn Coördinatie-Commissie! Wij veronderstellen dat het Cohen geweest is die Scholten, zijn collega-hoogleraar van de Universiteit van Amsterdam, benaderd heeft. Wij nemen voorts aan dat

¹ Buskes werd na twee maanden vrijgelaten; hij keerde toen onmiddellijk naar het Convent der Kerken terug, overigens met gemengde gevoelens. Men had er, schreef hij later, 'voor het illegale verzet in de eerste jaren bitter weinig waardering. De afgevaardigden hadden slechts kritiek: de illegalen waren onbesuisd, handelden ondoordacht en onverantwoordelijk, maakten zich schuldig aan gevaarlijke romantiek en avonturenzucht.' (J. J. Buskes: *Hoera voor het leven* (1959), p. 185) 'Ik kwam er', zei hij ons eens, 'na de discussies wel eens vandaan met het gevoel dat ik er beroerd van was.' (J. J. Buskes, 19 sept. 1960) ² 'Rapport deputaten voor de correspondentie met de Hoge Overheid' (dec. 1941) in *Gereformeerde Kerken in Nederland: Acta voortgezette Generale Synode 1940-1943*, p. 231. ³ A.v., p. 239.